

Kramerius 5

Digitální knihovna

Podmínky využití

Knihovna AV ČR poskytuje přístup k digitalizovaným dokumentům pouze pro nekomerční, vědecké a studijní účely a pouze pro osobní potřebu uživatelů. Část dokumentů Digitální knihovny AV ČR podléhá autorským právům. Využitím digitální knihovny a vygenerování kopie části digitalizovaného dokumentu se uživatel zavazuje dodržovat tyto podmínky, které musí být součástí každé zhotovené kopie. Jakékoli další kopírování materiálů z digitální knihovny není možné bez případného písemného svolení Knihovny AV ČR.

Hlavní název: **Živa**

Vydavatel: **Matice česká při Museu Království českého**

Vydáváno v letech: **1853-1864**

Číslo ročníku: **39**

Číslo výtisku: **2**

Datum vydání čísla: **1991**

Identifikátor ISSN: **0044-4812**

Identifikátor SICI: **nezjištěn**

Stránky: **91, 92, 93**

Liška. Znamená obdobné nebezpečí jako kuna nebo tchoř. Několikrát jsem viděl lišku, která se snažila připlížit k hejnu tetřivků, ovšem ti ji vždy včas zaregistrovali. Jelikož liška není šelma, která by přímo vyhledávala hnízda, není její predační vliv příliš velký.

Prase divoké. V níže položených oblastech Šumavy, kde jsem často pozoroval tetřivky a kde je stav prasat neúměrně vysoký, jsou prasata pro tetřivky skutečným nebezpečím. Škodí tetřivkům především tím, že požírají jejich vejce. Vejce jakéhokoli ptáka jsou pro prasata velkou pochoutkou. V neprospěch tetřivků hovoří především velká žravost prasat, velký akční radius a způsob hledání potravy. Některé specializované tlupy postupují krajinou v jakési rojnici, což jim ve spojitosti s dokonalým čichem umožňuje důkladné prozkoumání lokality. Nechci dopodrobna rozebírat vztah prase divoké – tetřivky, ale některá fakta společně s každoročními nálezy tetřivčích hnízd zničených prasaty dokazují, že vyšší stavy prasat v oblastech s výskytem tetřivků mohou výrazně nega-

tivně zasáhnout do početnosti populace.

Španělští ornitologové např. zjistili, že prase divoké je ve Španělsku vážným škůdcem na hnízdech orebice rudé, která tam zastupuje vlastně našeho tetřívka. Zároveň upozornili na to, že se prasata mohou specializovat i na lov nelétajících kuřat.

Jezevec lesní. Žravostí, čichem, pečlivým prozkoumáváním terénu se vyrovná prasati divokému. Nevyskytuje se však ani zdaleka v takovém množství. V současné době není predátorem, který by mohl ohrozit stavy tetřivků.

Navrhovaná ochrana. Chceme-li skutečně tetřivka obecného účinně chránit, měli bychom v první řadě zakázat jeho odstřel a vyjmout ho ze seznamu lovné zvěře. Mnoho hlasů o ochraně tetřívka pochází z mysliveckých kruhů, a přitom sami myslivci naplňují podstatu zákona, který umožňuje tetřivky lovit. Zřizování tetřivčích oblastí tak, jak si je někteří představují, je spíše hodné odsouzení. Ochrana jakéhokoli druhu se přece nedá uskutečňovat

tak, že zlikvidujeme jeho přirozené predátory. Zdůrazňuji přirozené, neboť v případě prase divokého jde o predátorský extrém, který nevznikl přirozenou cestou, takže zase za pomoci člověka by měl být usměrněn.

A tak závěrem, máme-li docílit zlepšení stavu, doporučuji základní body ochrany v pořadí jejich naléhavosti.

1. Co nejdříve zastavit jakýkoli odstřel tetřivků v celé ČSFR.
2. Zvýšit tlak na odstřel černé zvěře v oblastech obsazených tetřivky.
3. Mít dokonalý přehled o tokaništích, početních stavech tetřivků a vypracovat plán další ochrany jen na základě dobrých podkladů bez dalšího teoretizování.
4. Na základě skutečného přehledu zajistit dohody se zemědělskými a lesnickými podniky a pomoci tetřivkům, jak jen to bude z hlediska provozu možné.
5. Zakázat přístup na tokaniště a jeho okolí, neboť jedině nerušený průběh toku může zaručit dobrou reprodukci.
6. Nespoléhat na to, že stavy tetřivků v přírodě je možné posílit umělým odchovem a vypouštěním mláďat.

„Naši plši“ po osmnácti letech — I

Miloš Anděra

V roce 1973 vzbudil na stránkách Živy nemalou pozornost seriál „Naši plši“. Jeho cílem bylo nejen shrnout dostupné údaje, ale i vyzvat zájemce o přírodu ke spolupráci při zaplňování bílých míst v otázce jejich výskytu. Pro skrytý způsob života se totiž s plchy setkáváme v přírodě zřídka, a to i v místech, kde se vyskytují dost hojně. Proto trvalo mnoho let, než se podařilo nashromáždit materiál natolik početný, aby podal objektivní obraz o jejich současném rozšíření, případně o nárocích na stanoviště. V odborném tisku byly výsledky publikovány souborně v letech 1986–1987. Protože zjištěné poznatky mohou zajímat i široký okruh zájemců o přírodu, podívejme se ve stručnosti alespoň na nejzajímavější z nich.

Začněme největším z našich plchů, **plchem velkým** (*Glis glis*). Připomíná malou veverka se zaoblenými bolty, velkým černým očima a huňatým ocasem. I s ním měří přes 30 cm a váží 80–155 g. Do konce roku 1985 bylo získáno celkem 310 údajů o jeho výskytu v 75 regionálních oblastech. Téměř čtvrtinu z nich ovšem tvoří nálezy starší než 40 let nebo s neúplným datováním, což může naznačovat sestupný trend početnosti. Objektivní a konkrétní důkazy však pro to nemáme.

Vyhodnocení získaných údajů ukázalo především značné regionální rozdíly ve výskytu plcha velkého; zatímco někde se vy-

skytuje běžně, jinde se objevuje jen sporadicky a v mnoha oblastech zcela chybí. Jsou to hlavně bezlesé nížiny a překvapivě také pahorkatiny jižních Čech. V Čechách je plch velký hojnější především v Děčínské vrchovině, Krušných horách, Českém středohoří a ve vrchovinách a pahorkatinách při dolním toku Berounky a Sázavy. Odtud pak zasahuje severním směrem až ku Praze a na západ do Plaské pahorkatiny. Jinde v Čechách můžeme jeho výskyt hodnotit jako ojedinělý, ostrůvkovitý či dokonce sporadický.

Osamocený zatím zůstává údaj o výskytu plcha velkého na Šumavě, doložený

z roku 1952 z Kašperských hor ve sbírkách Muzea Šumavy tamtéž. Je to vlastně dosud jediný konkrétní doklad přítomnosti tohoto plcha v celých jižních a jihozápadních Čechách. I když jeho možný výskyt v této oblasti naznačují i další údaje (např. Baťa, 1934; neověřené zprávy z dotazníků; informace o výskytu na bavorské a rakouské straně Šumavy – RNDr. P. Bürger), přímé důkazy stále chybějí.

Na Moravě – jak se zdá – má jeho osídlení mnohem souvislejší charakter a zahrnuje nejen všechny části Východních Sudet, ale i vrchoviny a pahorkatiny Českomoravské vrchoviny a výběžky Západních Karpat. Ze slovenské části Karpat jsou zatím doklady o výskytu plcha velkého ze 30 územních celků, můžeme však předpokládat mnohem širší rozšíření s výjimkou vysloveně bezlesých nížin a pahorkatin.

Až dosud známé lokality plcha velkého mají výškové rozpětí od 150 do 1 300 m n. m., přičemž největší část nálezu spadá mezi 200–800 m n. m. Nejníže položená lokalita v okolí Vinného na úpatí Vihorlatu a naopak nejvýše položené lokality jsou uváděny v Malé Fatře (1 300 m n. m.), Nízkých Tatrách (1 100 m n. m.) a ve Hrubém Jeseníku (950 m n. m.).

Plch velký je typickým obyvatelem listnatých a smíšených lesů. Jako teplomilnější druh (většina našich nálezu leží v oblastech s průměrnou roční teplotou vzduchu nad 7 °C) má nejpříhodnější podmínky hlavně v bučinách pahorkatin, vrchovin a podhorských oblastí. Celkové však není jeho vazba na čisté bukové porosty u nás tak vyhraněná jako jinde ve střední a jižní Evropě. Zastihneme ho totiž i v doubravách, dubohabrových lesích, v sufových a roklinových porostech, v lesostepích a často i na stanovištích ekotonového charakteru. Příznačná je pro plcha velkého obliba geomorfolo-

gicky členitých terénů, jakými jsou například kvádrové pískovce, suťová pole, krasové útvary apod.

Mimo to plch velký osídluje jako náhradní stanoviště staré zplanělé sady, parky, obory a zahrady, a to i na okraji či poblíž centra velkoměst (např. v Praze žije na Petříně, na Ořechovce). V hustěji obydlených oblastech se chová jako hemisynantropní druh; to znamená, že dočasně nebo trvaleji využívá jako úkrytů osamělá stavení, sruby, krmelce, včelíny i budovy městské zástavby. Pravidelně se také usazuje v ptačích budkách.

Naproti tomu plch velký zcela chybí v lesích jehličnatých, ať již uměle vysazených nebo přirozených. V horách obvykle vystupuje jeno ke spodní hranici smrku a také ve vrchovinách se rozlehlejších jehličnatým porostům vyhýbá. Jeho ekologickým nárokům ovšem nevyhovují ani nížinné lužní lesy. Pokud se v nich objeví, pak většinou v návaznosti na přilehlé pahorkatiny (např. do Jurského Súru zabíhá z Malých Karpat). Asi to má hlavní příčinu v příliš humózní půdě a vysoké hladině spodní vody, které mu znemožňují dobré přezimování. Nejlépe mu pro tyto účely vyhovují právě skalní štěrbin, pukliny a sutě.

Vzhledem k současnému mozaikovitému zastoupení listnatých enkláv v naší krajině má tedy i rozšíření tohoto plcha povětšinou ostrůvkovitý charakter. Jedná v Karpatech je místy souvislé. Také fosilní holocenní nálezy těmto poznatkům do značné míry odpovídají. Ukazují, že do střední Evropy se začal šířit pravděpodobně z východu či jihovýchodu v souvislosti s rozvojem jedlo-bukových společenstev. Za hlavní fázi jeho šíření můžeme považovat období atlantiku, tj. před 8 000–5 500 lety, kdy rychle osídlil karpatská pohoří a území odpovídající dnešní Moravě (nálezy pocházejí hlavně z Moravského krasu). Více na západ, například v Českém krasu, se objevil později, až závěrem atlantiku. V naší fauně se tedy jeví jako teplomilný arborikolní prvek, vázaný především na souvislé porosty opadavého lesa, tj. formace interglaciálního typu (Horáček, 1986).

Vedle poznatků o rozšíření a stanovištích máme i některé nové údaje z biologie plcha velkého. V jeho potravě jsou za-

stoupeny jak složky rostlinné, tak živočišné, avšak v podstatě je plch velký vegetariánem. Zjara a počátkem léta se živí hlavně kůrou a pupeny dřevin, později jídelniček obohacuje o listy a k podzimu se nejraději soustřeďuje na lesní plody včetně hub.

Rozmnožování vrcholí u plcha velkého počátkem léta v červenci, kdy prakticky každý jedinec je pohlavně aktivní. V červnu je podíl rozmnožujících se zvířat asi 50 %, v srpnu už zejména u samců pohlavní aktivita prudce klesá. Ve vrzích bývá od 3 do 8 mláďat (průměr 4,5 mláďat) a v populacích výrazně převažují samci. Protože podle stupně obrusu stoliček lze přibližně určit o stáří jednotlivých zvířat, víme už něco i o věkové skladbě populací. Více než polovinu (55 %) v nich tvoří jedinci do stáří 2 roků, 34 % pak jedinci dvouletí až tříletí a 11 % připadá na jedince ještě starší. Nanejvýše se v přírodě plch velký dožívá 5 až 6 let, ale to jsou případy výjimečné.

Kontroly značkových plchů, obývajících ptačí budky na jedné lokalitě na severní Moravě, ukázaly, že většinou se zvířata pohybovala v okruhu 50 až 100 m od místa původního označení. Brněnským zoologům, kteří tyto zajímavé pokusy prováděli, se ale podařilo zjistit i přeběhy na vzdálenost 600 až 1 100 m. Průměrná délka přeběhů činila u samců 273 m a u samic 207 m.

Pro úplnost dodejme, že velikostí těla a lebky jsou si populace plcha velkého z Čech, severní Moravy a Západních Karpat dosti podobné a odpovídají věkově menšímu nominátnímu poddruhu *Glis glis glis*; naproti tomu plši žijící v jižní Evropě jsou průkazně větší.

Prakticky pro každý z čtyř druhů našich plchů lze nalézt přívlasek s předponou nej-. V případě **plcha zahradního** (*Eliomys quercinus*) platí, že je druhem nejvzácnějším. Jeho výskyt byl zatím prokázán jen na 83 lokalitách ve 26 regionálních oblastech, přičemž mnoho starších nálezů nebylo během posledního půl století vůbec potvrzeno. Jiným důkazem velké vzácnosti je fakt, že za uplynulých 30 let se podařilo chytit jen 40 jedinců na 19 lokalitách a v 7 oblastech!

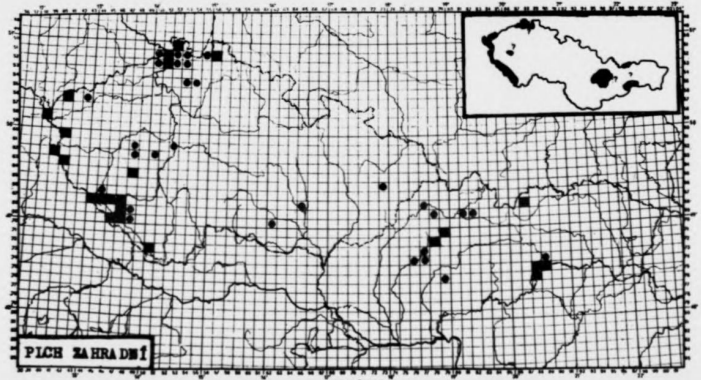
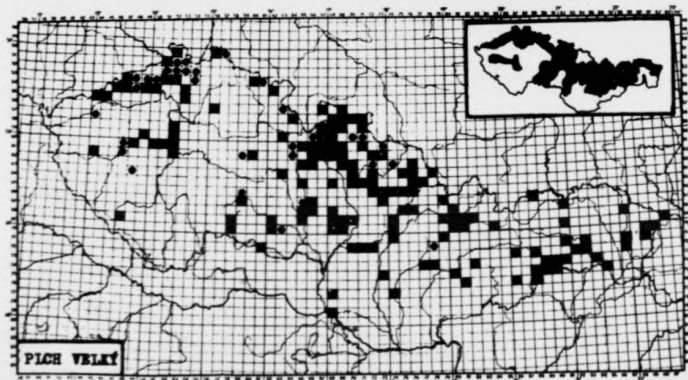
Klesající četnost nálezů ukazuje, že na na-

šem území muselo dojít k nemalé regresi areálu, přinejmenším pak ve středních Čechách (Brdy, údolí Vltavy nad Prahou) a snad i na jižní Moravě (Jevišovská pahorkatina, Dražanská vrchovina). I když musíme vzít zohlednění u úvahy, že starší jihomoravské lokality nejsou doloženy zcela stoprocentně.

Současný areál plcha zahradního se u nás jeví evidentně jako nesouvislý, rozdělený do dvou navzájem oddělených částí. Na západě jde o nepříliš široký pás hor a vrchovin od centrální Šumavy přes téměř celé západočeské pohraničí až do nejzápadnějších oblastí Sudet. K tomu ještě náleží izolovaný výskyt v jihozápadním cípu Brd, jehož spojitosť s pohraničními populacemi zatím prokázána není. Na východě republiky je plch zahradní pravidelně zjišťován v Jihoslovenském krasu. Možná se vyskytuje i v jiných karpatských pohorích, ale konkrétní doklady v podobě chytených nebo pozorovaných jedinců postrádáme. A u materiálů z vývržků je vždy určitým problémem nejen lokalizace, ale hlavně přesné datování, což zvláště u mizejících druhů – a tím plch zahradní nesporně je – hraje nezanedbatelnou roli.

Vysvětlit tento nevyklý, nesouvislý obraz rozšíření zatím neumíme. Jde bezpochyby o areál reliktní a je pravděpodobné, že ani v minulosti, tedy v uplynulých 50–100 letech, nepatřil plch zahradní u nás k druhům hojným. Pohlédneme-li ještě hlouběji do historie, pak podle fosilních materiálů se začal do střední a východní Evropy šířit ze západomediterránní oblasti a na našem území dosáhl optima během neolitu (tj. atlantik – epiatlantik); tedy v době, kdy docházelo nejen k rozsáhlému odlesňování, ale kdy v lesních porostech získávaly převahu prosvětlené smíšené doubravy s místní převahou borovice nebo smrku. V dalších fázích holocénu, charakterizovaným rozvojem uzavřených a rozlehlých jedlobučin, se životní podmínky pro tohoto plcha zhoršovaly a jeho výskyt nabýval více ostrůvkovitěho typu a v takové reliktní podobě se udržel až do současnosti.

Tím se nepřímou dostáváme ke stanovištním nárokům plcha zahradního. U nás osídluje dva hlavní typy stanovišť. Jednak to jsou kamenité a skalnaté terény u jes-

Současný stav znalostí o výskytu plcha velkého (vlevo) a plcha zahradního u nás

Plch velký, *Glis glis*. Foto M. Anděra

Plch zahradní, *Eliomys quercinus*. Orig. V. Zadražil

kyň, závrtů a propastí, skály a sutě, přičemž druh vegetace má význam až druhořadý. Na Šumavě s oblibou obývá hromady kamení, navršené u cest a na pastvinách, kamenné terásky či rozvaliny starých budov. Někdy se zdržuje i u chat, seníků a krmelců. Druhý typ stanoviště představují smíšené a jehličnaté lesy. Jak dokumentují pozorování z Českého lesa, Krušných hor a Děčínské vrchoviny, může být zastížen na pasekách i uprostřed rozlehlých smrkových nebo borových monokultur. Naopak v listnatých lesích se takřka neobjevuje. Možná, že i to je jeden z důvodů jeho vzácnosti, neboť málo „atraktivní“ jehličnatým monokulturám věnovali zoologové až dosud jen pramálo pozornosti. Dále si připomeňme ještě jednu zajímavost: za posledních 30 let nebyl ani jediný plch zahradní chycen nebo pozorován v zahradě, sadě, na vinici nebo jiném podobném stanovišti, které bylo dříve považováno za vysloveně typické pro tento druh.

Vysvětlení

V čísle Živy 5/90 došlo u článku Chov chameleóna *Chamaeleo calypttratus calypttratus* k nedopatření. Poskytl jsem redakci snímky, u nichž jsem neuvedl autory. Gravidní samici, jejíž snímek je na křídové příloze, fotografoval M. Makovec, snímek páření je od T. Hajnyše a snímek imponujícího samce poskytl A. Havelka. Omlouvám se tímto všem autorům i čtenářům.

Petr Nečas

Zdá se, že důležitou roli při výběru stanovišť hrají u plcha zahradního především mikrostanovištní podmínky, zatímco charakter makrostanoviště nemusí být pro udržení reliktních populací rozhodující. Až dosud se předpokládalo, především pod vlivem západomediterránního původu, že náleží k formám teplomilným a suchomilným. Avšak skutečnost, že velká část jedinců byla chycena nebo pozorována spíše v místech chladnějších a vlhčích – například na březích potoků, v zaříznutých údolích horských řek, v kopcovitých terénech i pískovcových stěnách – tomu neodpovídá. Také krasové útvary mají mikroklima vlhčí a chladnější. Je tedy otázkou, zda výskyt plcha zahradního u jeskyň a v propastech je skutečně dán celkově sušším makroklimatem anebo naopak chladnějším a vlhčím mikroklimatem. Dosavadní poznatky by naznačovaly možnost druhou, což ostatně odpovídá i údajům z jiných míst střední a severní Evropy, kde tento plch žije přímo na vlhkých až podmáčených stano-

vištích (např. u močálů a bažin).

Pokud jde o nadmořskou výšku, pak rozsah 36 doložených nálezů činí 140 až 1 028 m n. m., přičemž maximum výskytu spadá stejně jako u jiných našich plchů do rozmezí 200–800 m n. m. Nejnižše položenou lokalitou je údolí Kamenice u Hřenska a nejvýše zaznamenaná pozorování pocházejí ze Šumavy a Krušných hor.

Ve studiu bionomie našich populací plcha zahradního jsme dosud příliš nepokročili. V potravě je nápadná převaha živočišné složky nad rostlinnou. Chytá různé hmyz, měkkýše a jiné bezobratlé a také drobné savce a ptačí mláďata. Jedině k podzimu věnuje více pozornosti semenům a zrajícím plodům. Plch zahradní je aktivní od konce března do konce října, většina odchytů pochází z pozdně letního a podzimního období (61,5 %). Podle odhadu jsou jedinci dvakrát a více přezimující v populacích zastoupeni nanejvýše 22 %. Žádné jiné nové poznatky o plchu zahradním nemáme.